

Szent Erzsébet-konferencia

SZENT ERZSÉBET KORA

(A szentek szerepe a késő középkori állam működésében)

SZABÓ ISTVÁN
egyetemi docens (PPKE JÁK)

A magyar állam megalapítását, más középkori államokhoz hasonlóan, az egyeduralmi elv kialakulása előzte meg. A törzsi időszakban működő nemzetgyűlés elvesztette funkcióit, az államhatalom kizárólagos birtokosa a fejedelem, a király lett. Ez az alkotmányfejlődési periódus azonban elengedhetetlen feltétele volt az államalapításnak. A törzsi-nemzetségi szervezet felszámolása, illetőleg a létrejövő új államszervezetbe történő integrálása csak ezen hatalmi viszonyok között volt megvalósítható. Ez nem csak Magyarországon volt így, a rendi gyűlések késő középkori kialakulásáig az uralkodóknak általában nem volt jelentős hatalmi ellensúlyuk. Az egyeduralmi elv azonban a mindenkori uralkodó számára súlyos felelősséget is jelentett, jó, vagy rossz kormányzati döntései az ország felvirágzását, vagy éppen romlását is okozhatták. Ebben az időszakban különös jelentősége volt annak, hogy az uralkodó, illetőleg a dinasztia tagjai milyen emberi tulajdonságokkal rendelkeznek, milyen erkölcsi útmutató alapján élik életüket. A nagy ókori birodalmak bukásának egyik alapvető oka éppen ezen erkölcsi útmutatók hiánya, vagy helytelen iránya volt.

A középkori államokban azonban a kereszténység egy új iránytűt jelentett, az állam és az egyház szoros kapcsolatba került egymással. Ez azonban – az elmúlt évtizedekben oly erősen sugallt álláspont ellenére – nem valamiféle alaptalan privilégium volt. A középkori állam kezdetben a létezéséhez szükséges alapfunkciókat sem tudta maradéktalanul ellátni. Az egyház azért épült be az államszervezetbe, mert nem volt más, aki ezeket a feladatokat betöltse. Az állam létezésének például nem alapfeltétele, hogy szociális feladatokat lásson el, de mondjuk igazságszolgáltatási szervezet nélkül képtelen működni. A kezdeti időkben azonban még ezen utóbbi feladat ellátá-

¹ TIMON ÁKOS: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest: Horánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, 1910, 256.

sára sem volt megfelelő apparátusa. Timon Ákos, a XX. század elejének jeles magyar jogtörténésze ezt az alábbiak szerint fogalmazta meg: „A kereszténység és annak külső szervezete, az egyház képezi a középkori társadalom összetartó kapcsát, azt a hatalmas művelő erőt és tényezőt, mely a klasszikus kultúrávilág maradványait a középkori barbár népek részére közvetíti. A középkori államok nem kulturállamok, hanem csak jogállamok. Az állam magasabb etikai feladatai, a szellemi és az anyagi művelődés előmozdítása, ismeretlenek, sőt az állam a jogrend biztosítására irányuló feladatának sem képes kellőképpen megfelelni, ezen irányban is az egyház támogatására szorul. Innen, hogy az egyház nemcsak valláserkölcsei, hanem fontos államszervezeti és jogi intézmény, az államszervezetnek kiegészítő alkatrésze.”⁷¹

Az állam nemhogy magasabb etikai feladatokat nem tudott ellátni, hanem még a jogrend biztosítása is nehézségeket okozott számára. A szociális feladatokat tehát kizárólag az egyház látta el, sőt az állam alapvető életfunkcióinak fenntartásához is segítséget nyújtott. Ebben a szoros kapcsolatban azonban a kereszténységnek és az azt képviselő egyháznak az is feladata volt, hogy a teljhatalommal bíró uralkodónak megfelelő erkölcsi iránytűt adjon a kezébe. A király a hatalommal éljen és ne visszaéljen.

A szentek példaképek. A szentek sorába való emeléssel az egyház ilyen erkölcsi iránymutatást biztosít. Azon királyok, királynék, vagy királyi családok sarjai, akiket az egyház a szentté avatásra méltónak talált, a ma embere számára is nagy jelentőséggel bírnak, de középkori államban ennek még egy külön üzenete is volt. Az Isten kegyelméből uralkodó királynak teljhatalma volt, de ezzel nagyon megfontoltan kellett bánnia. Nem véletlen, hogy azt az uralkodói hitvest, akit a hatalom nem töltött el göggel, aki sokszor az udvar rosszallása ellenére is a köznépet emberszámba vette, aki az uralkodó mérhetetlen vagyonát nem fényűző dőzsölésre, hanem az éhező szegények megsegítésére fordította, az egyház már halála után négy évvel a szentek sorába emelte. Példaként állította a kor uralkodói elé, hogy az Isten kegyelméből nyert hatalommal így kell élni.

A középkori állam sajátossága volt az is, hogy a királyi ivadékok házasságkötése sokszor államérdeket szolgált. Ez a helyzet – bár lényegesen csökkenő mértékben, de – napjaink monarchikus államaitól sem idegen. Nagy kérdés, hogy ki tudja ezt a helyzetet méltó alázattal elfogadni. A XX–XXI. század embere, romantikus együttérzéssel áll ki azon királyi sarjak mellett, akik fellázadnak az emberi szabadság eme gúzsba kötése ellen. Kétségtelen, hogy ez saját életük szempontjából jó, kérdés azonban, hogy a közösség érdekeire hogy hat ki. A középkori államban egy házasságkötéssel háborúkat lehetett elkerülni, amelyen esetleg ezrek, tízezrek élete múltott. A királyok házasságkötése a legtöbb esetben a közösség javát szolgált. Ki az, aki ezt alázattal tudomásul veszi, s ki az, aki ez ellen szabadságát féltve fellázad? Vajon kit kell példaként az emberek elé állítanunk? Szent Erzsébet négy éves korában került leendő vőlegénye fejedelmi udvarába, amelyet zokszó nélkül tudomásul vett. Ez is példa volt a középkor uralkodói előtt, hogy azon kiváltságos személyeknek, akik Isten kegyelméből a nép élére kerültek, áldozatot is hozniuk kell a közösség érdekében.

A középkori állameszme szerint tehát a király korlátlan hatalommal bírt, de ezt megfelelő erkölcsi iránymutatások szerint kellett gyakorolnia. A kereszténységnek, az egyháznak meghatározó szerepe volt abban, hogy ezeket az iránymutatásokat

megadja. Ennek pedig az egyik legfontosabb eszköze a példaképek meghatározása volt, az Isten kegyelméből nyert hatalmat megfelelően gyakorlóknak a szentek sorába való emelése.

A felvilágosodás XVIII. századi hírnökei azonban már nem bíztak ezekben az erkölcsi iránytűkben. A hatalommegosztás elvének megjelenése azt a felfogást közvetítette, hogy a hatalom gyakorlóiban nem lehet feltétlenül megbízni. Álláspontjuk szerint egy olyan államszervezetet kellett létrehozni, ahol a hatalom gyakorlóit egymást ellenőrzik. A modern állam fejlődése pedig az egymás ellenőrzésének egyre bonyolultabb rendszerét hozta magával. Az állam belső ellenőrzésének fokozásával önmagában nincs probléma, akkor keletkeznek súlyos zavarok, ha úgy gondoljuk, hogy ez helyettesíti az erkölcsi normákat. Egy költségvetési szervnél szóvá tesszük, hogy zavaros a gazdálkodása. Mire a válasz: ez mind igaz, de a Számvevőszék megvizsgálta és nem állapított meg szabálytalanságot. Tehát, ha a Számvevőszék vizsgálatán nem akadunk fenn, akkor szabad pazarlóan gazdálkodni. Egy iskola másfélszeres áron vásárol számítógépeket, amit szóvá teszünk. A válasz: a Közbeszerzési Döntőbizottság megvizsgálta a szerződést és nem talált jogalapot a megsemmisítésre. Ha tehát a döntőbizottság nem talál jogalapot a szerződés megsemmisítésére, akkor közpénzen szabad az unokatestvérünk üzletéből másfélszeres áron számítógépeket vásárolni.

Ezek azok a példák, amelyekből jól látható, hogy az állam fokozott belső ellenőrzése nem tudja kiváltani a középkori államban a szentek példáival kialakított erkölcsi normákat. Ezért Szent Erzsébet nem csak a középkor uralkodói, hanem a ma embere számára is fontos példakép. Minden szent életében van néhány különösen értékes pont, amelyek egyes társadalmi problémák megoldására példaként szolgálhatnak. Szent Erzsébet királyi sarj és uralkodói hitves volt, élete a közhatalom gyakorlóit számára is méltó példa volt, és ma is az. Az állami hierarchia csúcsán állt, s megmutatta, hogy valaki minél magasabb közfunkciót tölt be, annál kevésbé szabad önös érdekeit szolgálni.

